

RADOSŁAW KRAJNIAK (*Toruń*)

KILKA UWAG O WYKAZACH OFICJAŁÓW
I OTOCZENIU BISKUPÓW PRUSKICH W ŚREDNIOWIECZU
NA MARGINESIE PRACY MARCA JARZEBOWSKIEGO

Słowa kluczowe: *Diecezje pruskie, zakon krzyżacki, biskupi, oficjałowie, otoczenie biskupie, historia kościoła, rezydencje biskupie, kapituły katedralne, duchowieństwo krzyżackie*

Inspiracją do napisania tych słów stała się lektura rozprawy Marca Jarzebowskiego o rezydencjach biskupów pruskich do 1525 r.¹ Praca ta, opublikowana w 2007 r., jest trzecim już tomem serii wydawniczej „Prussia Sacra”, w ramach której wydano dotychczas dwie wysoko ocenione monografie krzyżackich kapituł katedralnych: pomezkańskiej i sambijskiej, autorstwa odpowiednio Mario Glauerta i Radosława Biskupa². Piszący te słowa nie czuje się na tyle kompetentny, aby krytycznie spojrzeć na cały tekst pracy M. Jarzebowskiego. Niemniej refleksje, które zrodziły się w związku z lekturą zamieszczonych na końcu pracy wykazów urzędników z otoczenia biskupów pruskich (s. 450–486), skłoniły go do napisania kilku uwag, dotyczących przede wszystkim oficjałów, ale również wybiórczo i innych osób z otoczenia biskupiego.

Pierwszą, podstawową rzeczą budzącą zdziwienie przy analizie wykazów zamieszczonych na końcu książki jest niemalże zupełne niewykorzystanie przez autora literatury przedmiotu i oparcie się wyłącznie na materiale źródłowym, który – co zostanie wykazane niżej – również nie został wykorzystany w sposób pełny i poprawny. Szczególnie dziwi fakt nieskorzystania z wyników najnowszych badań choćby M. Glauerta i R. Biskupa, którzy szeroko wyzyskując materiał źródłowy i literaturę przedmiotu, sporządzili wykazy odpowiednio oficjałów pomezkańskich i sambijskich. Jest to tym dziwniejsze, iż autor recenzowanej pracy deklaruje w bibliografii załączonej do swojej rozprawy znajomość tych pozycji.

Przy opracowywaniu listy oficjałów chełmińskich mógł autor z kolei wykorzystać choćby zdezaktualizowaną już nieco pracę Alfonsa Mańkowskiego³, a przy

¹ M. Jarzebowski, *Die Residenzen der preussischen Bischöfe bis 1525* (Prussia Sacra 3), Thorn 2007, ss. 526, ISBN 978-83-231-2103-9.

² M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)* (Prussia Sacra 1), Thorn 2003; R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)* (Prussia Sacra 2), Thorn 2007.

³ A. Mańkowski, *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. 33: 1926, s. 1–109, oraz t. 34: 1927, s. 285–424.

tworzeniu wykazu oficjałów warmińskich pomocny byłby na pewno *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*⁴. Pierwszej pracy zdaje się autor jednak nie znać wcale, natomiast mimo tego, że znajomość drugiej deklaruje w bibliografii, uznał najwyraźniej za zbędne wykorzystanie jej przy rekonstrukcji pełnej listy oficjałów warmińskich. Podobna sytuacja dotyczy list wójtów biskupich, których niegdyś zestawiała Brigitte Poschmann⁵. Mimo korzystania przez autora z tej pracy przy opracowywaniu innych zagadnień próżno jednak szukać dowodów na jej wykorzystanie przy tworzeniu list wójtów biskupich.

Główne zarzuty, które zostaną podniesione w tym artykule, dotyczą jednak wykazów oficjałów czterech diecezji pruskich: chełmińskiej, pomezkańskiej, warmińskiej i sambijskiej.

Analiza składu osobowego kapituły katedralnej w Chełmży zmusza do szerszego przyjrzenia się również oficjałom chełmińskim, spośród których większość była równocześnie kanonikami chełmińskimi. Zestawienie własnych ustaleń z wynikami M. Jarzebowskiego wykazuje jednak wiele rozbieżności. Wynikały one nie tylko z powodu niewykorzystania przez autora omawianej pracy literatury przedmiotu, ale – co gorsza – ze względu na niewykorzystanie należycie bazy źródłowej.

Pierwszy z oficjałów chełmińskich, Volklin, został przez autora zidentyfikowany poprawnie. Brakuje jednak wzmianki, że ten duchowny jako oficjał był już znany w literaturze, a ostatnio odnotował go na tym urzędzie Maciej Dorna⁶. Nie został natomiast poprawnie ustalony czas, w którym oficjałem był Heinrich Rubiz. M. Jarzewski podaje okres od 1321 do 1326 r. jako lata jego urzędowania, podczas gdy Heinrich oficjałem był już zapewne 19 II 1320 r., kiedy pojawił się niewymieniony z imienia oficjał chełmiński. O tym, iż był to Heinrich, upewnia nas już następna wzmianka datowana między 28 II a 9 III 1320 r., w której to poznajemy imię oficjała. Nie jest również prawdą, że Heinrich Rubiz przestał być oficjałem w 1326 r., gdyż odnotowuje go w tej roli jeszcze dokument z 30 V 1327 r.⁷ Poza tym autor wykorzystał zaledwie dwie wzmianki, z 11 VI 1321 i 13 IV 1326 r., jako odzwierciedlające karierę Heinricha, podczas gdy znamy ich znacznie więcej⁸.

⁴ *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej* (dalej cyt. SBKW), red. T. Borawska, M. Borzyszkowski, A. Kopiczko i J. Wojtkowski, Olsztyn 1996.

⁵ B. Poschmann, *Bistümer und Deutscher Orden in Preussen 1243–1525. Untersuchung zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Ordenslandes*, Münster 1962.

⁶ M. Dorna, *Bracia zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309. Studium prozopograficzne*, Poznań 2004, s. 365.

⁷ *Urkundenbuch des Bisthums Culm* (dalej cyt. UBC), bearb. v. C. P. Woelky, Theil I: *Das Bisthum Culm unter dem Deutschen Orden 1243–1466*, Danzig 1885, nr 218 (30 V 1327 r.).

⁸ *Ibid.*, nr 184 (19 II 1320 r.); *Preussisches Urkundenbuch* (dalej cyt. Pr. Urk.), Bd. 2, hrsg. v. M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1932–1939, nr 271 (między 28 II a 9 III 1320 r.); UBC, Th. I, nr 185 (10 III 1320 r.), nr 191 (6 III 1321 r.), nr 192 (24 V 1321 r.), nr 193 (11 VI 1321 r.); Pr. Urk., Bd. 2, nr 395 (9 I 1323 r.); UBC, Th. I, nr 204 (16 IX 1324 r.); A. Mańkowski, *Dokument biskupa chełmińskiego Ottona z r. 1325*, *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 6: 1923, nr 2–3, s. 36–38 (7 VI 1325 r.); UBC, Th. I, nr 217 (13 IV 1326 r.), nr 218 (30 V 1327 r.).

Błędne są również podane lata sprawowania urzędu przez kolejnego duchownego, Bertholda, który pełnił tę funkcję już 10 XI 1334 r., a nie, jak chce M. Jarzebowski, od 1335 r. Ponownie autor nie uwzględnił wszystkich dokumentów oraz nie korzysta z najnowszych edycji źródełowych⁹.

Bardzo poważnym uchybieniem jest pominięcie w wykazie oficjałów Johanna Rittera, który sprawował ową funkcję dowodnie we wrześniu 1341 r.¹⁰ Kolejny z oficjałów chełmińskich, Johann von Lessen, został odnotowany na tym urzędzie 11 VI 1346 i 21 X 1348 r.¹¹ Drugiego z tych dokumentów niestety M. Jarzebowski nie zna. Nikolaus von Senczkow, kolejny z duchownych, oficjałem był z całą pewnością 15 VI 1352 r.¹² Tak zanotował go również M. Jarzebowski. Choć brakuje na to jednoznacznych dowodów, bardzo prawdopodobne jest, iż Nikolaus oficjałem był także kilka lat później, a mianowicie 10 III 1358 r.¹³, gdy wymieniony został oficjał chełmiński bez podania jego imienia.

Zastrzeżenia budzi również czas obecności na urzędzie oficjała Nikolausa Gerkow. Pierwszy dokument, który miał odnotować Nikolausa jako oficjała chełmińskiego, to według M. Jarzebowskiego dyplom datowany na 24 VIII 1401 r. Znanne są jednak dwie wcześniejsze wzmianki odnotowujące Nikolausa, mianowicie z 13 II i 20 IV 1401 r. W pierwszej z nich oficjał nie został odnotowany co prawda z imienia, ale jest nim najpewniej Nikolaus Gerkow. Autor nie wykorzystał przy tym po raz kolejny wszystkich dostępnych wzmianek o duchownym¹⁴.

Pewien problem sprawia dokładne ustalenie czasu urzędowania jako oficjała Heuki z Konojad, którego M. Jarzebowski nie uwzględnił w swoim wykazie. Regest opublikowany przez Ericha Joachima i Walthera Hubatscha podaje co prawda rok 1406, ale ze znakiem zapytania¹⁵. Nikolaus Gerkow, najpewniej poprzednik

⁹ Zob: UBC, Th. I, nr 244 (10 XI 1334 r.), nr 247 (14 IV 1335 r.), nr 261 (20 VI 1338 r.); Pr. Urk., Bd. 3, hrsg. v. M. Hein, H. Koeppen, Königsberg 1944 (Marburg 1961), nr 233 (31 III 1339 r.), nr 324 (29 IX 1340 r.), nr 376 (21 VI 1341 r.).

¹⁰ UBC, Th. I, nr 270.

¹¹ Ibid., nr 284; Pr. Urk., Bd. 4, hrsg. v. H. Koeppen, Marburg 1960–1964, nr 361.

¹² UBC, Th. I, nr 299.

¹³ Pr. Urk., Bd. 5, hrsg. v. K. Conrad, Marburg 1969–1975, nr 635c – oficjał niewymieniony z imienia.

¹⁴ Zob. *Bullarium Poloniae* (dalej cyt. Bull. Pol.), t. 3: (1378–1417), wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym–Lublin 1988, nr 732 (13 II 1401 r. – oficjał niewymieniony z imienia), nr 752 (20 IV 1401 r.); UBC, Th. I, nr 430 (24 VIII 1401 r.), nr 440 (1402 r.); Bull. Pol., t. 3, nr 864 (3 I 1403 r. – oficjał niewymieniony z imienia); UBC, Th. I, nr 442 (14–20 IV 1403 r.), nr 445 (12 II 1404 r.), nr 448 (23 VI 1404–10 V 1406 r.), nr 451 (15 VI 1405 r.); *Codex diplomaticus Warmienseis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (dalej cyt. CDW), Bd. 3, hrsg. v. C. P. Woelky, Braunsberg 1874, nr 431 (10 VI 1407 r.). Zob. także: A. Kolberg, *Ein preussisches Formelbuch des 15. Jahrhunderts*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 9: 1888, s. 307, nr 12 (Kanonikus und Offizial von Culm), nr 13 (Kanonikus und Offizial, in spiritual. General-Vikar von Culm); s. 309, nr 27 (General-Vikar der Diözese Culm), nr 29 (Der frühere Canonicus und General-Vikar von Culm).

¹⁵ *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars 1, vol. 1, bearb. v. E. Joachim, W. Hubatsch, Göttingen 1948, nr 898. Odnotowuje go także: A. Kolberg, op.cit., s. 309, nr 28.

Heuki, z całą pewnością oficjałem był jeszcze 15 VI 1405 r.¹⁶, jednak uznaje się, że pełnił urząd oficjała także 10 VI 1407 r.¹⁷ Z treści tego dokumentu wynika bowiem, że w sprawie sporu o dobra kolegiackiej kapituły dobromiejskiej rozstrzyganego przez biskupa Arnolda Stapela Nikolaus występuje w charakterze oficjała, mimo iż ów tytuł nie widnieje przy jego nazwisku. Martin Armgart uważa, że Heuka z Konojad pełnił urząd oficjała w 1406 r.¹⁸ Bezsportna w tym momencie wydaje się jedynie obecność w podobnym czasie dwójki oficjałów, Nikolausa Gerkow i Heuki z Konojad. Jednak określenie dokładnego czasu, w którym oficjałem przestaje być ten pierwszy, a zaczyna drugi, jest niemożliwe.

Johann von Rehden, kolejny z oficjałów był najpewniej następcą Nikolausa Gerkow i Heuki z Konojad, i urzędował do połowy 1410 r. W tym miejscu błędem autora jest niedostrzeżenie istnienia biogramu tego duchownego autorstwa Jarosława Wenty¹⁹ oraz niewykorzystanie wzmianek opublikowanych przez Augusta Kolberga²⁰. Pominięcie wzmianek z tego wydawnictwa to zarzut, który dotyczy także kolejnego oficjała, Nikolausa Rampardiego²¹.

Nie jest również prawdą, że Andreas von Schönberg był oficjałem jedynie 17 XII 1417 r.²² Zarówno bowiem wzmianka proveniencji papieskiej z 1418 r., jak i dokument datowany na 1425 r. dotyczą tego duchownego²³. W roku 1428 źródła papieskie odnotowują z kolei oficjała Steffana²⁴. Analiza innych źródeł z tego okresu pozwala przypuszczać, iż mamy w tym przypadku do czynienia najpewniej z długoletnim prałatem kapituły chełmżyńskiej Steffanem Medardim. W tym okresie M. Jarzebowski nie odnotowuje jednakże żadnego oficjała.

Laurentius, którego autor wymienia w 1445 r. jako kolejnego oficjała chełmińskiego²⁵, to najpewniej Lorenz Zankenczyn, późniejszy kanonik i prepozyt kapituły chełmżyńskiej, a także kandydat krzyżackiej części kapituły na stolec biskupi po śmierci biskupa Johanna Marienau i zgonie dotychczasowego kandydata krzyżackiego, Andreasa Sandberga²⁶.

¹⁶ UBC, Th. I, nr 451.

¹⁷ R. Krajniak, „Skład osobowy kapituły katedralnej w Chełmży 1251–1466”, Toruń 2009 (mps); idem, „Gerkow Nikolaus”, [in:] „Toruński słownik biograficzny”, red. K. Mikulski, t. 6 (w druku); A. Mańkowski, *Prałaci*, t. 33, s. 44.

¹⁸ M. Armgart, *Die Handfesten des preussischen Oberlandes bis 1410 und ihre Aussteller*, Köln–Weimar–Wien 1995, s. 250–252.

¹⁹ J. Wenta, *Jan „de Redden”*, [in:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (dalej cyt. SBPN), t. 2, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 280–281.

²⁰ A. Kolberg, op.cit., s. 306, nr 5; s. 306–307, nr 10; s. 310, nr 38; s. 315, nr 69–70, 72–73.

²¹ Ibid., s. 306, nr 6; s. 316, nr 81; s. 320, nr 87.

²² UBC, Th. I, nr 504 (17 XII 1417 r.).

²³ Bull. Pol., t. 4: (1417–1431), wyd. I. Sułkowska-Kuraś, St. Kuraś, H. Wajs, Rzym–Lublin 1992, nr 196 (7 II 1418 r.); UBC, Th. I, nr 533 (około 1425 r.).

²⁴ Bull. Pol., t. 4, nr 2218 (28 XI 1428 r.).

²⁵ UBC, Th. I, nr 578 (10 IX 1445 r.).

²⁶ Ibid., nr 594 (18 VI 1450 r.); dodatek do nr 625 (18 IV 1457 r.) – dodatek ten datowany jest na dzień 12 kwietnia; nr 627 (23 IX 1457 r.).

Kolejni dwaj oficjałowie uwzględnieni przez M. Jarzebowskiego, Paul Gleiwitz i Paul Sifridi, nie budzą zastrzeżeń, natomiast poważniejszym błędem jest pominięcie w wykazie kilku kolejnych oficjałów. Pierwszym z nich jest wzmiankowany w połowie 1455 r. Johann Jung. Dokument odnotowujący tego duchownego zawarty został w *Księdze długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*²⁷, a więc w wydawnictwie źródłowym, z którego autor najpewniej nie skorzystał. Kolejnym oficjałem nieodnotowanym przez M. Jarzebowskiego jest Bartholomäus Rogsener, obecny na tym urzędzie najpewniej w latach 1456–1457²⁸, jednak nie dłużej jak do 1 V 1457 r., gdy poświadczony został już następny, również pominięty przez Jarzebowskiego oficjał, Werner Medderich²⁹. Listę pominiętych przez autora recenzowanej tu pracy oficjałów chełmińskich dopełnia dwóch duchownych, którzy swój urząd sprawowali już po drugim pokoju toruńskim, w momencie gdy ziemia chełmińska, a wraz z nią diecezja znalazły się pod panowaniem polskim. Mowa o Hieronimie Waldau³⁰ i Peterze Rode von Woynaw³¹. Wreszcie dwóch ostatnich oficjałów zamieszczonych przez autora w zestawieniu, pełniących swój urząd do 1525 r., zostało w zasadzie odnotowanych poprawnie. Jednakże Merten Zceme, ostatni z oficjałów w analizowanym okresie, był oficjałem aż do 1540 r.³² i mimo że wykracza to poza ramy chronologiczne pracy, powinno zostać również odnotowane. Szczegółowe zestawienia oficjałów chełmińskich przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Oficjałowie chełmińscy w latach 1303–1540

Według M. Jarzebowskiego		Według R. Krajniaka	
Czas pełnienia funkcji	Oficjał	Czas pełnienia funkcji	Oficjał
1303	Volclinus	16 V 1303	Volklin
1321–1326	Heinrich Rubiz	19 II 1320–30 V 1327	Heinrich Rubiz
1335–1341	Berthold	10 XI 1334–21 VI 1341	Berthold

²⁷ *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz Biskupowa, Toruń 1964, nr 60 (8 VI 1455 r.).

²⁸ Dokładnych dat urzędowania jako oficjała chełmińskiego nie podają autorzy jego biografii: Jan Powierski (*Bartłomiej*, [in:] SBPN, t. 1, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 62–63) oraz Mario Glauert (op.cit., s. 407). Bartholomäusa Rogsener dotyczy zapewne wzmianka proveniencji papieskiej z 26 VI 1456 r. odnotowująca niewymienionego z imienia oficjała chełmińskiego, zob. Bull. Pol., t. 6: (1447–1464), wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym–Lublin 1998, nr 1036.

²⁹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Miasta Torunia, Dokumenty i listy, Kat. I, nr 1739. Zob. także: A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 2: (1454–1510), Warszawa 1998, s. 83, nr 182.

³⁰ Jako oficjał odnotowany został 17 III 1468 r., zob. UBC, bearb. v. C. P. Woelky, Theil II: *Das Bisthum Culm unter Polen 1466–1774*, Danzig 1887, nr 646, a także: K. Mikulski, *Dzieje parafii świętojańskiej w XIII–XVIII wieku*, [in:] *Bazylika katedralna świętych Janów w Toruniu*, red. M. Biskup, Toruń 2003, s. 15–16; SBKW, s. 268.

³¹ Zob. UBC, Th. II, nr 706 (2 II 1485 r.).

³² Poza dokumentami przywołanymi przez autora zob. też: UBC, Th. II, nr 916 (10 IV 1537 r.), nr 956 (14 II 1540 r.).

Według M. Jarzebowskiego		Według R. Krajniaka	
Czas pełnienia funkcji	Oficjał	Czas pełnienia funkcji	Oficjał
–	–	IX 1341	Johann Ritter
1346	Johann von Lessen	11 VI 1346–21 X 1348	Johann von Lessen
1352	Nikolaus von Zenkau	15 VI 1352–10 III 1358 (?)	Nikolaus von Senczkow
1389	Christian	23 XII 1389	Christian
1401–1407	Nikolaus Gerkau	13 II 1401 (?)–10 VI 1407 (?)	Nikolaus Gerkow von Thorn
–	–	1406 (?)	Heuk z Konojad
1410	Johann von Rehden	10 VI 1410	Johann von Rehden
1413	Nikolaus Rampordi	1413	Nikolas Rampardi
1417	Andreas von Schönberg	17 XII 1417–ok. 1425	Andreas von Schönberg
–	–	28 XI 1428	Steffan Medardi (?)
1445	Laurentius	10 IX 1445	Lorenz Zankenczyn
1447	Paul Gleiwitz	19 III 1447	Paul Gleiwitz
1453	Paul Sifridi	19 XI 1453	Paul Sifridi
–	–	8 VI 1455	Johann Jung
–	–	1456 (?)–1457 (?)	Bartholomäs Rogsener
–	–	1 V 1457	Werner Medderich
–	–	17 III 1468	Hieronim Waldau
–	–	2 II 1485	Peter Rode von Woynaw
1502–1505	Raphael Wayner	4 XI 1502–22 VIII 1505	Raphael Wayner
1516–1519	Merten Zceme	6 I 1516–14 II 1540	Merten Zceme

Przechodząc do omówienia oficjałów kolejnej z pruskich diecezji, pomeziańskiej, zaznaczyć trzeba, iż przedmiotem naszych dociekań będzie tylko czas do 1371 r. Wynika to z faktu, iż oficjałów do tego momentu opracował w swojej pracy o kapitule pomeziańskiej M. Glauert.

Bardzo poważnym błędem autora jest pominięcie pierwszego znanego oficjała pomeziańskiego Heinricha von Birglau, poświadczonego 24 XII 1321 r. Kolejną pomyłką jest zamieszczenie przez M. Jarzebowskiego w wykazie oficjałów pomeziańskich pod datą 2 IV 1336 r. Eberharda von Kulm, mimo iż był nim Nikolaus von Marienwerder. Błąd wyniknął niewątpliwie z niepoprawnego odczytania listy świadków³³. Zapewne udałoby się uniknąć tej pomyłki, gdyby autor skorzystał

³³ *Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien*, hrsg. v. H. Cramer, Zeitschrift des Historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder, Bd. 15–18: 1887 (dalej cyt. UB Pomes), nr 46. Część listy świadków przedstawia się następująco: „Johannes von pastelin probist, Johannes vom den elwinge techant, her albertus von strosberg, her nycolaus von Marienweder, official her ebirhardus von dem Colmen, her arnoldus von yflant, her petrus von bemen scolasticus”. Jak widać, M. Jarzebowskiego najpewniej wprowadził w błąd przecinek umieszczony po Nikolausie von Marienwerder i stąd uznał za oficjała Eberharda, choć ta, a także inne listy świadków pokazują, iż niemal zawsze pełniony urząd podawany jest po nazwisku.

z pracy M. Glauerta. Błędem autora było również niewykorzystanie podstawowych edycji źródłowych. Analiza dokumentu wydanego przez Hermanna Cramera w *Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien* spowodowała błędne ustalenie czasu sprawowania urzędu oficjała przez Petera Böhme³⁴. Poprawna datacja dokumentu, gdzie jako świadek występuje oficjał Peter, znajduje się bowiem w nowszej edycji, a konkretnie w trzecim tomie *Preussisches Urkundenbuch*³⁵. Niemal identyczna sytuacja wiąże się z datacją dokumentu opublikowanego przez H. Cramera, w którym wymieniony został oficjał Detmar von Mewe³⁶. M. Jarzebowski skorzystał jedynie z tej edycji, lekceważąc dorobek edytorów wydawców *Preussisches Urkundenbuch*, którzy zamieścili poprawną datację dokumentu³⁷. I w tym miejscu wypada powtórzyć, iż błędów tych dałoby się uniknąć, gdyby autor skorzystał z ustaleń M. Glauerta.

Tabela 2. Oficjałowie pomezkańscy*

Według M. Jarzebowskiego		Według M. Glauerta**	
Czas pełnienia funkcji	Oficjał	Czas pełnienia funkcji	Oficjał
–	–	24 XII 1321	Heinrich von Birglau
1335 1336	Nikolaus Eberhard von Kulm	3 VI 1335–2 VIII 1336	Nikolaus von Marienwerder
1340	Jakob	31 III 1339–1 V 1340	Jakob von Roggenhausen
1343	Peter	27 XII 1342	Peter Böhme
1345	Jakob	13 VII 1345–1 VI 1346	Jakob von Roggenhausen
1361	Dietmar	16 VIII 1361–10 VI 1362	Detmar von Mewe
1369–1371	Heinrich von Lessen	2 XII 1369–7 VI 1371	Heinrich von Lessen

* Tabela obejmuje jedynie wykazy do połowy 1371 r. Do tego roku oficjałów opracował M. Glauert. Wynika to z faktu, iż w późniejszym czasie oficjałowie pomezkańscy nie byli równocześnie członkami kapituły katedralnej.

** Zob. M. Glauert, op.cit., s. 270.

Spore problemy sprawia w obecnej chwili dokładne przedstawienie wykazów zarówno oficjałów, jak i szeroko rozumianego otoczenia biskupów warmińskich. Podstawowym opracowaniem do tego typu rozważań powinien być *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, gdzie biogramy kanoników do 1525 r. sporządziła Teresa Borawska. Praca ta, pozbawiona jednak przypisów, a więc właściwego aparatu naukowego, jest trudnym materiałem dla analiz prowadzonych w niniejszym tekście. Pomiędzy ustaleniami M. Jarzebowskiego a materiałem zebrany w *Słowniku* istnieją spore rozbieżności. Wydaje się, iż ustalenia T. Borawskiej są dużo bardziej ściśle i to M. Jarzebowski najpewniej „zgubił” wiele osób w swoich

³⁴ UBPomes, nr 51 – podaje datę 27 XII 1343 r.

³⁵ Pr. Urk., Bd. 3, nr 497 (27 XII 1342 r.).

³⁶ UBPomes, nr 58.

³⁷ Pr. Urk., Bd. 5, hrsg. v. K. Conrad, Marburg 1969–1975, nr 1014 (16 VIII 1361 r.).

wykazach. Jednak pewne nieścisłości, które zawiera także sam *Słownik* (np. brak pełnych przedziałów czasowych pełnienia urzędu itp.), powodują, że chcąc przedstawić oficjałów warmińskich czy też inne osoby z otoczenia biskupiego w średniowieczu, należałoby podjąć – poza krytyką badań M. Jarzebowskiego – także dyskusję nad wynikami i sposobem ich przedstawienia w *Słowniku*. Nie jest to jednak celem tego tekstu. Zauważyć jednak trzeba, że to powinnością M. Jarzebowskiego, który zdecydował się na publikację wykazów, było prowadzenie na łamach swej pacy dyskusji z wynikami wcześniejszej literatury. Niebudzący zaufania wykaz M. Jarzebowskiego i pozbawiony przypisów, a także niestety niepozbawiony usterek *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej* sprawiają, że na temat urzędników z otoczenia biskupów warmińskich wiemy chyba jeszcze mniej niż dotychczas. Istotny więc wydaje się zgłaszany w tym momencie postulat choćby nowego opracowania środowiska kanoników warmińskich w średniowieczu, gdzie ważne miejsce zajmie analiza prozopograficzna³⁸.

Niektóre błędy zauważone w wykazach autora są tak zdumiewające, że aż trudno uwierzyć, jak mogło dojść do ich powstania. Dotyczy to głównie omówionych w tym miejscu oficjałów sambijskich. Także tutaj rozbieżności pomiędzy ustaleniami M. Jarzebowskiego a R. Biskupa są bowiem znaczne. Już na samym początku źle został ustalony czas pełnienia funkcji przez pierwszego znanego oficjała Petera Seniora. Niemniej dużo ciekawszy wydaje się tu kolejny przykład oficjała sambijskiego Bertholda, którego M. Jarzebowski widzi na tej funkcji od 1331 do 1338 r., podczas gdy Berthold jako oficjał wystąpił w tym okresie zaledwie raz, 23 VI 1331 r.³⁹ W dokumentach z 23 XI 1334⁴⁰, 13 I 1338⁴¹ i 16 III 1338 r.⁴², które miały rzekomo odzwierciedlać karierę Bertholda na urzędzie oficjała, widzimy za pierwszym razem Zachariasa, a w dwóch kolejnych przypadkach Petera Seniora. Fakt, iż autor kilkakrotnie błędnie odczytał testacje dokumentów w odniesieniu do oficjałów diecezji pruskiej, stawia pod znakiem zapytania kompletność i popraw-

³⁸ Plany badawcze Zakładu Historii Kościoła UMK kierowanego przez prof. Andrzeja Radzińskiego obejmują m.in. opracowanie monografii kapituły warmińskiej w średniowieczu. Piszący te słowa od pewnego już czasu prowadzi badanie nad duchowieństwem diecezji warmińskiej w średniowieczu, chcąc stworzyć pracę spełniającą wymogi współczesnej nauki i mogącą niebawem zastąpić *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*; zob. R. Biskup, *Prozopografia pruskiej kapituł katedralnych w średniowieczu (XIII–XVI w.) – stan badań i postulaty*, [in:] *Warmińska kapituła katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 143–153.

³⁹ *Urkundenbuch des Bisthums Samland*, hrsg. v. C. P. Woelky, H. Mendthal, Leipzig 1891, nr 269 (23 VI 1331 r.).

⁴⁰ *Ibid.*, nr 285 (23 XI 1334 r.). Testacja: „Testes huius sunt frater Iacobus tunc prepositus Betramus decanus Petrus custos Conradus scolasticus Petrus de Elbingo tunc hospitalarius Ruedigerus tunc plebanus Konigsbergensis Zacharias tunc officialis frater Bertholdus et alii fide digni”.

⁴¹ *Ibid.*, nr 304 (13 I 1338 r.). Testacja: „Presentibus honorabilibus viris dominis Iacobo preposito Iohanne quondam preposito Petro officiali Bertoldo Zacharia et Helmico canonicis nostris”.

⁴² *Ibid.*, nr 306 (16 III 1338 r.). Testacja: „Presentibus fratre Iacobo preposito Petro officiali nostro Bertoldo et Helmico canonicis nostris”.

ność wykazów pozostałych urzędników biskupich zamieszczonych w omawianej monografii.

Zapewne tylko sam M. Jarzebowski jest w stanie odpowiedzieć również na pytanie, gdzie w dokumencie z 27 XI 1350 r.⁴³ odnotowany został oficjał Rudger. Kolejne istotne uchybienia to pominięcie oficjała Johanna de Brandenburg poświadczonego 7 V 1388 r., nierozdzielenie karier Nikolausa Laurenti i Nikolausa Longus de Liebstadt, oficjałów z 1413 i 1414 r., oraz pominięcie wspomnianego w 1418 r. oficjała Heinricha Meybaum.

Dalsza część wykazu ponownie pełna jest błędów, w tym szczególnie pominięć. Nie zauważa bowiem M. Jarzebowski jako oficjałów: Paula Winrici, Michaela Schönwald, Bartholomäusa, Martinusa Cornutusa, a także Alberta Deutschmann de Danzig⁴⁴. Na plus Jarzebowskiemu wypada zapisać jedynie wydłużenie obecności jako oficjała Valentina do 28 IX 1475⁴⁵.

Tabela 3. Oficjałowie sambijscy

Według M. Jarzebowskiego		Według R. Biskupa*	
Czas pełnienia funkcji	Oficjał	Czas pełnienia funkcji	Oficjał
1318–1322	Peter	2 XI 1318–13 X 1326	Peter Senior
1331–1338	Berthold	23 VI 1331	Berthold
–	–	23 XI 1334	Zacharias
1340	Peter	24 VII 1335–22 VIII 1340	Peter Senior
–	–	1346	Peter Senior
1347–1348	Günther	28 X 1347–22 X 1348	Günther
1350/1351	Rudger	13 IV 1351	Rüdiger de Freystadt
1359–1371	Johann de Monte	23 XII 1359–17 III 1371	Johann de Monte / von dem Berge
–	–	7 V 1388	Johann de Brandenburg
1398	Heinrich Ast	18 IX 1398–18 XII 1398	Heinrich Ast
–	–	14 II 1413	Nikolaus Laurentii
1413/1414	Nikolaus Longus von Liebstadt	29 IV 1414	Nikolaus Longus de Liebstadt
–	–	8 IV 1418	Heinrich Meybaum
1420	David Listenau	–	–
1421	Johann Hamel	20–22 IV 1421	Johann Hamel de Danzig
1421–1426	David Listenau	20 XII 1421–1426	David Listenau
1428	Johann Hamel	19 III 1428	Johann Hamel de Danzig

⁴³ Ibid., nr 390 (27 XI 1350 r.).

⁴⁴ Zob. ich biogramy w: R. Biskup, op.cit., s. 485, 445–447, 345, 439–441, 320–324.

⁴⁵ Ich biogramy w: ibid., s. 456–459, 520–521.

Według M. Jarzebowskiego		Według R. Biskupa*	
Czas pełnienia funkcji	Oficjał	Czas pełnienia funkcji	Oficjał
1 XI 1436–1439	Andreas Lanckheim	10 XI 1436–1 XI 1439	Andreas Lanckheim
1441	Jakob Jordan	15 VII 1441	Jakob Jordani de Danzig
1443	Simon Machewitz	8 XII 1443	Simon Machwitz de Robekau
1448–11 XI 1468	Nikolaus Blumenau	19 II 1448–11 XI 1448	Nikolaus Blumenau
–	–	3 III 1456	Paul Winrici
–	–	25 XI 1465–19 V 1468	Nikolas Blumenau
–	–	13 V 1470	Michael Schönwald
1473–28 IX 1475	Valentin	24 VI 1473	Valentin Mortung de Christburg
–	–	12 I 1492	Bartholomäus
–	–	2 VII 1495	Martinus Cornutus
1510	Gregor Duncker	6 V 1510	Gregor Duncker
1511	Hans Thies	17 I 1511	Johann Thies de Königsberg
1516/1517	Andreas Brachwagen	1516–pocz. 1517	Andreas Brachwagen
–	–	23 II 1518–4 XI 1522	Albert Deutschmann de Danzig

* Zob. R. Biskup, op.cit., s. 190–191 – tam pełen wykaz oficjałów sambijskich wraz z odsyłaczami do poszczególnych biogramów.

Poza oficjałami także inne wykazy pełne są błędów, których szczegółowo nie będziemy już tu przytaczać. Podkreślić jedynie należy, iż większości z nich mógł autor uniknąć, gdyby nie ignorował ustaleń innych badaczy. Pokazuje to zarówno przykład wójtów biskupich, których zestawiała Brigitte Poschmann, jak i inne wykazy. Wielka szkoda, że wyników swoich badań nad pisarzami i notariuszami biskupów sambijskich nie skonfrontował z ustaleniami R. Biskupa⁴⁶, wówczas uniknąłby pominięcia w swoich wykazach Jodokusa Molnera z Nowego oraz Laurentiusa Pathina. Brakuje także rzetelnej lektury *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, która w tego typu pracach powinna być obowiązkowa. Pozwoliłaby autorowi ustalić chociażby, iż zarządcą karwanu w biskupstwie sambijskim w 1325 r. był bratanek biskupa Jana Clare, nazywający się tak samo. Lektura tej pozycji pomogłaby także w ustaleniu personaliów kilku oficjałów. Z kolei analiza *Słownika biograficznego kapituły warmińskiej*, mimo że kłopotliwa, pomogłaby za-

⁴⁶ R. Biskup, *Pisarze i notariusze biskupów sambijskich w XV i XVI wieku (do 1525 roku). Uwagi o pochodzeniu, wykształceniu i karierze*, [in:] *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Malbork 2–3–IX 2004*, red. J. Trupinda, Malbork 2006, s. 13–35.

pewne w identyfikacji wielu członków z otoczenia biskupów warmińskich, w tym szafarzy, kapelanów, notariuszy biskupich, a także wikariuszy generalnych.

Powyższe przykłady dobitnie pokazują, do jakich skutków może prowadzić wybiórcze traktowanie źródeł oraz niezajomość literatury przedmiotu, względnie jej nieuważna lektura. Różnice między tym, co ustalił M. Jarzebowski, a wynikami pozostałych przywoływanych autorów są kolosalne. Zlekceważenie wieloletniego dorobku naukowego wielu badaczy, a także wrywkowa i wybiórcza praca na materiale źródłowym nie pozwalają wystawić autorowi za tę część pracy pozytywnej oceny. Przedstawione w zasadniczej części powyższego artykułu zarzuty wobec wykazów oficjałów czterech diecezji pruskich przynajmniej w tej kwestii nakazują niestety ocenić materiał zebrany przez M. Jarzebowskiego jako niemalże bezwartościowy.

EINIGE ANMERKUNGEN ÜBER DIE OFFIZIALENLISTEN UND DIE UMGEBUNG
DER PREUSSISCHEN BISCHÖFE IM MITTELALTER AM RANDE DER ARBEIT
VON MARC JARZEBOWSKI

Zusammenfassung

Schlüsselbegriffe: *Preußische Diözesen, Deutscher Orden, Bischöfe, Offizialen, Umgebung der Bischöfe, Kirchengeschichte, bischöfliche Residenzen, Domkapitel, Deutschordensgeistlichkeit*

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist die Konfrontation der Forschungsergebnisse Marc Jarzebowskis mit den neusten geschichtswissenschaftlichen Befunden. Der Hauptakzent liegt auf der Umgebung der Bischöfe der vier preußischen Diözesen im weitesten Sinne, insbesondere den bischöflichen Offizialen. Wegen Unkenntnis der Fachliteratur und willkürlicher Behandlung der Quellen stellt der deutsche Forscher in seiner veröffentlichten Doktorarbeit den Lesern absolut unvollständige Listen der preußischen Bischofsbeamten im Mittelalter vor. Der vorliegende Artikel liefert eine Gegenüberstellung der Ergebnisse Marc Jarzebowskis mit den Forschungen anderer, sowohl polnischer als auch deutscher, Forscher und zeigt die sehr zahlreichen Fehler in den Listen des Autors auf. Es wäre zweifelsohne ein großer Fehler dem Leser ein solches Material vorzustellen, ohne auf die offensichtlichen Lücken zu verweisen, denn es könnte dazu führen, dass ein unversierter Forscher jene Listen benutzte. Dies könnte zu zahlreichen Entstellungen und fehlerhaften Thesen mit unzweifelhaftem Schaden für die Wissenschaft führen.

A FEW REMARKS ABOUT REGISTERS OF OFFICIALS
AND THE SURROUNDING OF PRUSSIAN BISHOPS IN THE MIDDLE AGES
ON THE MARGIN OF THE WORK OF MARC JARZEBOWSKI

Summary

Key words: *Prussian dioceses, The Teutonic Order, bishops, officials, the bishop's surrounding, the history of the church, residence of bishops, cathedral chapters, Teutonic clergy*

The aim of the article is to confront the results of M. Jarzeowski's research with the achievements of the most recent historiography. The main emphasis was laid on the widely understood surrounding of bishops of four Prussian dioceses, particularly on bishop officials. The German scholar presented readers with an incomplete list of Prussian bishops' officials in the Middle Ages due to the fact that he did not know the literature of the subject and treated the sources used in his PhD thesis selectively. The comparison of the results of M. Jarzeowski with research of other scholars, both Polish and German, showed a large number of mistakes and misrepresentations in the author's registers. Leaving the material as it is without underlining errors would be a mistake, which could lead to the registers' being used by an inexperienced researcher. This, in turn, might lead to many contortions, which would be undoubtedly harmful from the scientific point of view.

